

Бабаев Д.Б.

МУГАЛИМДЕРДИН ПРОФЕССИОНАЛДЫК ДЕНГЭЭЛИН ЖОГОРУЛАТУУНУН ИЛИМИЙ МЕТОДОЛОГИЯЛЫК МАСЕЛЕЛЕРИ

Бабаев Д.Б.

НАУЧНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО УРОВНЯ УЧИТЕЛЕЙ

Кыргыз Республикасынын мектептеринде 72137 мугалим эмгектенууде, иштеп жаткан педагогдордун 68% жогорку, 21% орто профессионалдык жана 10% толук эмес жогорку билимдерге ээ. Мектепте иштеген мугалимдердин 65,1% 45 жаштан жогорку курактагылар, ал эми 11,2% иштеп жаткан мугалимдер пенсия курагындагылар, б.а. бул цифралар мектепте иштеп жаткан мугалимдердин картайып бара жаткан динамикасын көрсөтөт.

Мугалимдерге болгон суроо-талап жылына 4,5% түзөт, алар негизинен табигый – математикалык предметтердин жана чет тили, кыргыз, орус тили мугалимдери (1).

Республиканын мектептеринде билим берүүнүн сапатын жогорулатуу боюнча көп иш чаралар жүргүзүлүүдө. Бул маселе Кыргыз Республикасынын билим жана илим министрлигинин 2008-жылдын 22-февралындагы коллегиясында талкууланды. Жогорку Кеңештин билим, илим, маданият жана информациялык комитетинде ушул жылдын 22-апрелинде билим берүүнүн сапатын көтөрүүгө арналган атайын парламенттик угуу болду.

Жыл өткөн сайын мектептин бүтүрүүчүлөрүнүн билим сапаты төмөндөөдө. Анын негизги себептеринин бири - окуучулардын билим алууга болгон кызыгуу мотивдеринин төмөндөшү.

Мындан сырткары эң негизги себептердин бири мектеп үчүн сапаттуу мугалимдердин даярдалышынын жакшы жолго коюлбагандыгы.

Азыркы учурда Кыргыз Республикасынын 47 жогорку окуу жайларынын 15тен ашыгында орто мектеп үчүн мугалимдер даярдалууда.

Бул маселе боюнча мугалим даярдоонун сапаты кандай деген суроо туулат?

Ар бир мектептин бүтүрүүчүсүнүн кесипти туура тандап алуусу, үй-бүлөө үчүн да, коом үчүн да чоң жетишкендик. Жыл сайын биздин Республиканын мектептерин аяктаган бүтүрүүчүлөр үчүн 2002-жылдан бери ИСАГО эл аралык өнүгүү боюнча Агенттигинин каржылык колдоосу менен түзүлгөн «жалпы республикалык тестирлөө» долбоорунун негизинде өлкөдө жогорку билим алууга бардыгына бирдей жана адилеттүү жол ачып берүү максатында жүргүзүлүүдө. Бүтүрүүчүлөр, борбордук тестирлөөнүн жыйынтыгы боюнча гранттын негизинде түрдүү окуу жайларга киришет. Жылда белүнгөн гранттык орундардын 62% мугалимдик кесиптерге бөлүнүүдө. Ал эми контракттык төлөмдөрдү

төлөөгө мүмкүнчүлүгү бар оң баа алган бүтүрүүчүлөр бюджеттен сырткары негизде окууда. Бирок кесипке багыт берүү маселеси туура багытталбагандыктан 2 дипломго ээ болуп жогорку окуу жайларын аяктаган бүтүрүүчүлөрдүн жумушка орношо албагандары көп, өзгөчө юристтер, экономисттер.

2007-жылы Республиканын Жогорку окуу жайларына бюджеттик 5705 орун бөлүнгөн, алардын көпчүлүгү педагогикалык адистерди даярдаган ЖОЖдорго берилген. Өткөн окуу жылында өлкөдөгү абитуриенттердин жашоо жана билим алуу шарттарынын бирдей эместиги эске алынып «бийик тоолуу жердеги мектептер» деген жаңы категория кошулган. Тестирлөөгө бардыгы 34225 абитуриент катышып, алардын 4787си К.Р. ЖОЖдоруна студент болуп кабыл алынды. 17287 абитуриент айыл мектептеринин бүтүрүүчүлөрү болуп, 2007-жылы алардын 2497си ЖОЖдорго киришти. 5034 бийик тоолуу аймактагы мектептердин бүтүрүүчүлөрү тестке катышып, анын 892си жогорку окуу жайларына өтүштү. Топтогон балдардын орто мааниси 143,7 барабар болгон абитуриенттер ЖОЖдорго гранттык орундардын негизинде кабыл алынышты.(2).

Ар бир окуу жайдын материалдык-техникалык базасы, окутуучулук-профессордук курамдын потенциалы, билим берүүнүн деңгээли, алган билим эмгек рыногунда кандай бааланышы жалпыга жакшы белгилүү.

Ж.Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университетинин (КУУ) жогоруда аты аталган параметрлери боюнча Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын ичинде алдынкы сапта турат. Бул бааны төмөндөтпөө максатында кадр даярдоону прогноздоо, билим берүүнү экспорттоо багытында азыркы учурда университетте тиешелүү иштер аткарылууда. 2007-жылы орточо көрсөткүчү 146,6 болгон 567 абитуриент гранттык орундарга кабыл алынды.

Университеттин алдында гуманитардык, математика, информатика, экономика багытындагы лицейлер, тилдерди окутуп үйрөтүү борбору, даярдоо курстары шаардын мектептеринин бүтүрүүчүлөрүн республикалык тестти тапшырууга даярдоодо кесип тандоону жакшыртуу максатында уюштурулуп, өзүнүн оң натыйжаларын берүүдө.

КУУда үзгүлтүксүз билим берүүнүн системасына кирген мектептеги, жогорку окуу жайындагы диплом алгандан кийинки магистратура, аспирантура, докторантуралардагы окуу

процесстери үзүрлүү иш жүзүнө ашууда. Ал эми адистерди кайра даярдоо, окутуучулардын квалификациясын жогорулатуу этаптары азырынча толук түрдө ишке аша элек, бирок министрлик тарабынан алынган лицензиянын негизинде жаш окутуучулардын билимин өркүндөтүү жүргүзүлүүдө.

Өзгөчө адистерди кайра даярдоо, квалификацияны жогорулатуу багытындагы иштер учурдун талабына жараша мындан ары өркүндөтүүнү талап кылууда.

Университет, анын ар бир факультети, мамлекеттик структуралар, ишканалар менчик фирмалар ж.б. мекемелер менен атайын келишим түзүп максаттуу программа боюнча аларга зарыл адистерди даярдоонун үстүндө иш алып барууда.

Бирок, бул программаны иш жүзүнө ашыруу учун биздин пикирибизче бул маселе мамлекеттик деңгээлде каралып окуу жайга тапшырган студенттердин бир бөлүгүнө процентсиз кредиттер берилип, ал кредитти бүтүрүүчү адис, окууну аяктагандан кийин 5 жыл ичинде иштеп төлөп берүүсү зарыл. Ошондо гана мамлекет ар бир бүтүрүүчүнү 5 жыл бою бөлүнгөн жеринде иштетип, максаттуу пайдалана алмак.

Азырынча өкмөттүн токтому, министрликтин буйругу менен бюджеттик негизде окуган педагогикалык адистиктерге гана 2 жыл мектепте иштеп, андан кийин дипломун алууну милдеттендирилген, бирок бул проблема ушул учурга чейин толук кишке ашпай турат, ошондуктан ар бир облуста, райондо, шаарларда мугалимдер жетишпей жатат.

М: 2007-2008 окуу жылынын башталышына

Республика боюнча 3513 ден ашык мугалимдер жетишпегендиги маалым болду. Өзгөчө чет тил, математика, информатика, физика ж.б. предметтерден мугалим жетишпейт.

Социологиялык сурамжылоолор көрсөткөндөй өзүнүн эмгек жолун жаңы баштаган мугалимдердин окуу жүктөрү 70% чейинки педагогдордо жумасына 28 сааттан кем эмес, ошондой эле 80% жаш мугалимдер класс жетекчилик милдетин аткарышат.

Ошондуктан жаш мугалимдердин профессионалдык жактан көнүгүшү тууралуу бирдиктүү илимий - методологиялык пикирлер азырынча жок, б.а. кесипке көнүгүүнүн (адаптация) социалдык, өндүрүштүк, социалдык-психологиялык, профессионалдык, коомдук-саясий ж.б. түрлөрүн инсан өзүнүн кесиптик жактан калыптанышында иш жүзүнө ашырат. 2004-жылдын 21 сентябрында кабыл алынган өкмөттүн №702 «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик билим берүү мекемелеринде жаш адистерди ишке жайгаштырууну бекемдөө» деген токтомунун негизинде 2007-жылы «жаш мугалимдин депозити» программасынын биринчи бүтүрүүчүлөрүнүн практикасы көрсөткөндөй, бюджеттик негизде аяктаган көпчүлүк бүтүрүүчүлөр 70 миң сом өлчөмүндөгү депозиттик сумманы алгандан кийин да өзүнүн келечегин мектеп менен байланыштыргысы келбейт. Министрликтин коллегиясындагы маалыматтар боюнча азыр мектепке мугалим даярдаган жогорку окуу жайлардын атайын бөлүмдөрүндө 1000ден ашык дипломдор бүтүрүүчүлөр тарабынан алынбастан турат.

Таблица №1

Окумуштуулардын жана социологдордун изилдөөлөрү боюнча мугалимдик кесиптин баалуулугунун төмөндөшүнүн негизги себептери

1	Мугалимдик кесипти тандап алган студенттердин начар контингенттеринин ЖОЖдорго топтолушу, алардын көпчүлүгүн кыздар түзөт.
2	Мугалимдин профессионалдык жактан өсүшүнүн перспективасынын жоктугу.
3	Мугалимдерди даярдоочу факультеттердин, ЖОЖдордун материалдык-техникалык базасынын начардыгы.
4	Мугалимдерди аттестациядан өткөрүүнүн формалдуулугу.
5	Мугалимдерди даярдоо боюнча малекеттик стандарттарды кайрадан карап чыгуу жана мугалимди профессионалдык жактан даярдоого тиешелүү болгон предметтерге бөлүнгө сааттардын аздыгы.
6	Мугалимдердин билимин өркүндөтүүнүн, квалификациясынын жогорулатуунун төмөнкү деңгээлде уюштурулушу.
7	Мугалимдердин материалдык жана моралдык кесиптик муктаждыктарын канааттандыруу.

Биздин изилдөөлөр көрсөткөндөй өзүнүн биринчи иш жолун баштаган жаш Мугалимдердин 44% өзүнүн иштөөсүнө түзүлгөн шарттарга канааттанбайт. Жалпы иштеп жаткан жаш мугалимдердин 14% гана өзүнүн иштөө, жашоо шарттарына канааттанышат.

Кесиптик көнүгүүнүн (адаптациялоонун) түрлөрү

к\н	Профессионалдык жактан көнүгүүнүн (адаптациялоонун) түрлөрү	Балл түрүндөгү көрсөткүчтөр
1	Көнүгүүнүн психологиялык компоненти	1 -2
2	Социалдык	1 - 2
3	Дидактикалык	3
4	Методикалык	4
5	Илимий	5
6	Тарбиялык	6
7	Түрдүү типтеги мектептерге көнүгүүнүн өзгөчөлүгү	7
8	Биологиялык (мугалимдин жынысы)	8
9	Физиологиялык	9
10	Экономикалык	10
11	Турмуштук	11
12	Саясий	12
13	Укуктук	13
14	Этикалык	14
15	Регионалдык, климаттык көнүгүү процесстери	15

Биздин мамлекет эгемендүү болгондон бери Республиканын жогорку окуу жайларында профессордук-окутуучулук курамдын билимин өркүндөтүү маселеси токтоп калды.

Акыркы жылдары түрдүү проекттерге, конкурстарга, эл аралык өкмөттүк эмес уюмдардын курстарына ж.б.у.с. «Сорос-Кыргызстан» фондусунун колдоосу менен уюшулган жер-жерлердеги «Сынчыл ойлом» аттуу семинарларга катышып, өздөрүнүн билимдерин өркүндөтүүдө.

Эл аралык проекттерге катышып, чет мамлекеттен билимин өркүндөткөндөр да бар, бирок аз санда.

Республиканын 47 мамлекеттик жана мамлекеттик эмес окуу жайларында 13492 профессор-окутуучулар эмгектенүүдө.

Жогорку окуу жайларда эмгектенген окутуучулардын ичинде түз эле өндүрүштөн, педагогикалык эмес структуралардан келип окутуучу болгондор, педагогикалык эмес адистиктерди бүтүп окутуучу болгондор да кездешет.

«Билим берүү» жөнүндөгү КР мыйзамынын 28-статьясына ылайык, педагогикалык иште иштөө укугуна зарыл билим алган жана тиешелүү педагогдук квалификациясы бар адамдар гана ээ болушат.

Педагогдук билими жана квалификациясы жок адамдар кайра даярдоодон өткөндөн кийин педагогдук иште иштөө укугуна ээ болот.

Мыйзамдын 28-статьясында баса белгилегендей, кесиптик жогорку уюмунда педагог болуп иштөө эреже катары магистрден төмөн эмес билими бар адамдарга уруксат деп жазылган.

Ал эми мыйзамдын 29-статьясына ылайык «Педагогдордун укуктары менен милдеттеринин» ичинде «өзүнүн кесиптик деңгээлин дайыма өркүндөтүүгө жана квалификациясын кеминде 5 жылда бир жолу жогорулатууга милдеттүү деп жазылган.

Мындан сырткары Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүүнүн 2010 жылга чейинки концепциясынын «Билим берүү секторундагы кадрларды өнүктүрүү» деген бөлүмүндө адистерди кайрадан даярдоо, кесипти өркүндөтүү мамлекеттик заказдын негизинде системалуу жана үзгүлтүксүз принциптердин негизинде ишке ашыруу жана бул маселеге тиешелүү инвестицияларды, гранттарды алуу маселеси белгиленген.

Бирок, тилеке каршы Республиканын бир дагы окуу жайы бюджеттик каржылоонун негизинде окутуучулардын билимдерин өркүндөтө алган жок. Негизинен атайын даярдыктан өтпөгөн окутуучулар педагогикалык кесипке даярдоонун методологиясы менен тааныш эмес. Педагогикалык кесипке даярдоонун методологиясы педагогикалык теориянын негизги жоболору жөнүндөгү, педагогикалык ойлорду үйрөнүүгө карата жасалган мамилелердин принциптери изилдөө методдору жөнүндөгү жалпы билимдерден жана ал билимдерди педагогикалык практикада колдоно билүүдөн турат.

Жыйынтыктап айтканда, педагогикалык кесип - бул адам таануу илими, адамдын татаал жан дүйнөсүнө тынымсыз кирүү болгондуктан жогорку окуу жайларда жаш муундардын калыптанышын жаңы фармацияга карата өзгөртүү максатында жаңы муундун мугалимдерин даярдоого өзгөчө көңүл бурулуусу зарыл.

Литература:

1. Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлигинин 2008-жылдын 22-февралындагы коллегиясынын материалдары.
2. 2007-2008-окуу жылындагы 115АГО эл аралык өнүгүү боюнча Агенттигинин каржылык колдоосу менен тузулган «жалпы республикалык тестирлөө» борборунун маалыматы.